

הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב
עורך: ד"ר זיו רובינוביץ

"הדוקטרינה הימית" החדשה של רוסיה בהקשר המלחמה באוקראינה

צבי מירקין

ב־31 ביולי 2022, בעת ביקור בסנקט פטרבורג, חתם הנשיא ולדימיר פוטין על הדוקטרינה הימית החדשה של רוסיה.¹ טקס החתימה החגיגי נערך במוזיאון ההיסטוריה של העיר, הנמצא במבצר של פטר ופאוול שמהקמתו בשנת 1703 התחילה בניית סנקט פטרבורג, ואשר היה אמור לשמש מרכיב עיקרי של ההגנה על שפך נהר הנייבה, אך במקום זאת שימש בעיקר בית כלא לאסירים פוליטיים.

הדוקטרינה החדשה החליפה את הקודמת אשר אושרה בשנת 2015. אומנם הדבר התרחש כחמישה חודשים לאחר הפלישה הרוסית לאוקראינה, אך ספק אם הוא בא בעקבותיה. הכנת מסמך כזה (שאורכו 56 עמודים) הייתה אמורה להימשך תקופה ארוכה יחסית, ולפני שהגיע לחתימתו של הנשיא, הוא היה אמור לעבור מספר שלבי אישור בכל רמות ההנהגה הצבאית, ותיאומים עם גופים חוץ־צבאיים שבפעילותם הוא נוגע, כולל אלו המנהלים את הספנות האזרחית, את התעשיות הביטחוניות ואת תעשיית הספנות. לכן קרוב לוודאי שעיקר הכנתו נעשה עוד בטרם תחילת המלחמה.

השינויים העיקריים בדוקטרינה משקפים את התפתחות תפיסת האיום של ההנהגה הרוסית. בגרסתה החדשה הופיע מיון של זירות ימיות שונות על פי רמת חשיבותן עבור רוסיה. הזירות חולקו לשלוש קבוצות: "בעלות חשיבות קיומית", "בעלות חשיבות" ו"אחרות". "זירות בעלות חשיבות קיומית", על פי הדוקטרינה, הן אלו ש"קשורות קשר ישיר להתפתחות המדינה, הגנה על ריבונותה, שלמותה הטריטוריאלית וחיזוק הגנתה, ולהן השפעה קריטית על ההתפתחות החברתית־כלכלית של המדינה". קבוצה זו כוללת את הימים הפנימיים של רוסיה, את המים הטריטוריאליים שלה, את המים הכלכליים ואת המדרון היבשתי, את המרחב הארקטי, כולל הנתבי הימי הצפוני, את ים אוצוק ואת החלק הרוסי של הים הכספי.²

"הזירות החשובות" הן אלו ש"משפיעות במידה רבה על ההתפתחות הכלכלית ועל הביטחון הלאומי של רוסיה". לקבוצה הזו שויכו אוקיינוסים וימים שאליהם יש לרוסיה גישה ישירה (כולל הים השחור וים אזוב), חלקו המזרחי של הים התיכון, המיצרים של הים השחור והים הבלטי ושל האיים הקוריליים, ו"אזורים של נתבי שיט בין־לאומיים, כולל אלו העוברים לאורך החופים של אפריקה ואסיה".³ כאן חשוב לציין שהים השחור, אשר הפך בחצי השנה האחרונה לזירה הימית המרכזית עבור רוסיה, נמצא רק ברמה השנייה של החשיבות בעיני רוסיה.

¹ צילום וידאו של טקס החתימה [Путин утвердил Морскую доктрину РФ и Корабельный устав ВМФ](#)

² "הדוקטרינה הימית של הפדרציה הרוסית משנת 2022", סעיף 14.

³ שם, סעיף 15.

שינוי נוסף הוא חידוד הגדרת האיום. אומנם בדוקטרינה משנת 2015 הוזכרו איומים שונים על רוסיה, אך הניסוח היה עדיין מתון יחסית, והנושא "פוזר" בין הפרקים המוקדשים לזירות גאוגרפיות שונות. בגרסה החדשה צוין במיוחד, כי "ניהול מדיניות פנים וחוץ עצמאית על ידי הפדרציה הרוסית גורם להתנגדות מצד ארצות הברית ובעלות בריתה, אשר שואפות לשמר את הדומיננטיות שלהן בעולם, כולל באוקיינוסים".⁴ "הקו האסטרטגי של ארצות הברית לדומיננטיות באוקיינוסים והשפעתה על המגמות הבין-לאומיות", "שאיפת ארצות הברית ובעלות בריתה להגבלת גישתה של רוסיה למשאבי האוקיינוסים ולנתיבים הימיים הקריטיים" ו"טענות של מספר מדינות לשטחי רוסיה הנמצאים על חופי הים" הוגדרו על ידי מחברי הדוקטרינה של 2022 כ"אתגרים ואיומים עיקריים על רוסיה בהקשר הימי".⁵

השינויים בהגדרת האיומים מצאו ביטוי גם בפרקים המוקדשים לזירות השונות. כך, בפרק של הדוקטרינה משנת 2015 הודן בזירה האטלנטית, נכתב כי "המדיניות הימית הלאומית" בזירה "נובעת מהתנאים הקיימים בזירה שהם מותאמים רק לברית הצפון-אטלנטית, ומחוסר יעילותם של הכלים הקיימים להבטחת הביטחון הבין-לאומי".⁶ בדוקטרינה של 2022 נכתב אפוא כי "המדיניות הימית הלאומית בזירה האטלנטית נקבעת בהתחשב בקיומה של נאט", שפעילותה מכוונת להתמודדות ישירה עם הפדרציה הרוסית ועם בעלות בריתה".⁷

בנוגע לים השחור וים אזוב, שנתפסים על ידי הרוסים כחלק מהזירה האטלנטית, קבעה הדוקטרינה של שנת 2015, כי היעדים המרכזיים הם "יצירת משטר שיט המבוסס על המשפט הימי הבין-לאומי ונוח לרוסיה",⁸ ארגון סדרי השיט המבוססים על המשפט הבין-לאומי במיצר קרץ'⁹ ו"שיפור של סדר הכוחות ושל ארגון כוחות צי הים השחור, פיתוח התשתיות שלהם בקרים ובחופים של מחוז קרסנודר (Krasnodar)".¹⁰ השינוי היחיד בדוקטרינה של שנת 2022 הוא הגדרת היעד הראשון כ"חיזוק מקיף של עמדות הפדרציה הרוסית במרחב" והשמטת אזכור מיצר קרץ', שאר היעדים נותרו ללא שינוי.¹¹

בדומה לדוקטרינה הקודמת, החדשה גם כן התייחסה לפיתוח הספנות. הפרק הודן בכך חזר בעיקר, על גרסתו הקודמת, במיוחד בכל הקשור לצורך הבטחת "עצמאות" בתחום הספנות.¹² עם זאת, דווקא פרק זה גרם להדים משמעותיים מאוד, ואולי אף לניכרים יותר מאלו שהתעוררו בעקבות כל פרק אחר. זאת בגלל תת-פרק ט' שבו נאמר, כי אחד היעדים הוא הבטחת היכולות

4 שם, סעיף 20.

5 שם, סעיף 22.

6 "הדוקטרינה הימית של הפדרציה הרוסית משנת 2015", סעיף 51.

7 "הדוקטרינה הימית של הפדרציה הרוסית משנת 2022", סעיף 53.

8 "הדוקטרינה הימית של הפדרציה הרוסית משנת 2015", סעיף 57א'.

9 שם, סעיף 57ב'.

10 שם, סעיף 57ג'.

11 "הדוקטרינה הימית של הפדרציה הרוסית משנת 2022", סעיף 3-56.

12 "הדוקטרינה הימית של הפדרציה הרוסית משנת 2015", סעיף 75; "הדוקטרינה הימית של הפדרציה הרוסית משנת 2022", סעיפים 66א', 66ב'.

של תעשיית הספנות הרוסית לבנות ספינות גדולות, כולל נושאות מטוסים.¹³ פרשנויות רבות ראו בכך הצהרה על כוונה לבנות נושאות מטוסים. סוכנות הידיעות הממשלתית "RIA-Novosti" כתבה, כי "הדוקטרינה הימית הפכה את בניית נושאות המטוסים ליעד המועדף של הספנות".¹⁴ העיתון הרוסי הכלכלי המרכזי "וודומוסטי" הגיב על הדוקטרינה החדשה במאמר שכותרתו "הדוקטרינה הימית החדשה של רוסיה מאפשרת בניית נושאות מטוסים", ובו הוזכר, כי לא הדוקטרינה הקודמת, ולא התוכנית הממשלתית של פיתוח הספנות לא הזכירו כלל סוג זה של ספינות.¹⁵ עם זאת, חשוב להדגיש, כי הדוקטרינה אינה מדברת על הכוונה לבנות נושאות מטוסים, אלא על הצורך להבטיח יכולות לבנות ספינות גדולות, כולל נושאות מטוסים, כלומר, משמעות הניסוח הזה היא, למעשה, הודאה בכך שכעת לרוסיה אין יכולות כאלה והכוונה היא רק יצירתן.

עם זאת, למרות כל השינויים והניסוחים החדשים, המאפיין הבולט של הדוקטרינה הוא היעדר מוחלט של אזכור המלחמה בין רוסיה לאוקראינה, שמאז תחילתה בסוף פברואר 2022 הפכה למעצב העיקרי של החשיבה האסטרטגית הרוסית, ולגורם המרכזי המשפיע על מצבה האסטרטגי של המדינה. הסנקציות שמוזכרות במסמך (כגון נגד התעשיות הביטחוניות ותעשיית הספנות ומגבלות על אספקת טכנולוגיות בתחומים אלו) הוטלו עוד לפניו, זמן קצר לאחר הסיפוח של חצי האי קרים.¹⁶

הדבר מחזק את ההנחה, כי הדוקטרינה כמעט שאינה קשורה למלחמה, והיא עדכון מתוכנן של הדוקטרינה הקודמת. עם זאת, החשיבות שלה לא רק בתכניה אלא גם (ואולי אף יותר) בנסיבות הופעתה.

הדוקטרינה הופיעה לאחר מספר אירועים שנעשו לסימני כישלון חיל הים, ובראש ובראשונה לאחר הטבעתה של ספינת הדגל של צי הים השחור הסיירת "מוסקוּוה" ב-14 באפריל 2022. בעקבות זאת הודח מפקד צי הים השחור אדמירל איגור אוסיפוב (Igor Osipov), ואף נפוצו שמועות על מעצרו.¹⁷

יתרה מזו, במהלך המלחמה היה הצי בתפקידי עזר בלבד. בוטלו מבצעי הנחתה שככל הנראה תוכננו, ושתי חטיבות הנחתים שרוכזו בזירה הופעלו כיחידות רגליות במבצעים יבשתיים וספגו

¹³ "הדוקטרינה הימית של הפדרציה הרוסית משנת 2022", סעיף 66ט'.

¹⁴ "הדוקטרינה הימית קוראת לבניית נושאות המטוסים היעד המועדף של הספנות" ([Морская](#)) סוכנות הידיעות ריאדנובוסטי, 31 ביולי 2022. [доктрина называет строительство авианосцев приоритетом судостроения](#), אתר

¹⁵ "הדוקטרינה הימית החדשה של רוסיה מאפשרת בניית נושאות מטוסים: במשך כל 30 השנים הפוסט-סובייטיות לא נבנו ספינות כאלו עבור חיל הים הרוסי" ([В новой морской доктрине России](#)) [допустили строительство авианесущих кораблей: Все постсоветское 30-летие для](#) [российского ВМФ такие суда не строились](#), אתר העיתון וודומוסטי, 31 ביולי 2022.

¹⁶ "הדוקטרינה הימית של הפדרציה הרוסית משנת 2022", סעיף 23ד'.

¹⁷ "לצי הים השחור התחלף מפקד" ([У Черноморского флота сменился командующий](#)) BBC, [News Russian Service](#), 17 באוגוסט 2022.

אבודות קשות.¹⁸ התפתחויות אלו גרמו נזק למוניטין של הצי שהוצג במהלך העשור האחרון כאחד הסימנים של תחיית עוצמתה הצבאית של רוסיה, וההנהגה נאלצה לנקוט במהלכים בניסיון לשפר את המצב. למשל, הוחלט להפוך את הטקס להפגנת תמיכה ואמון של ההנהגה הפוליטית בצי.

בנסיבות אלו לטקס החתימה היה לא פחות חשיבות מאשר לדוקטרינה עצמה. לרוב, חתימה על מסמכים מסוג זה (וחתימה על מסמכים רשמיים בכלל) אינה משודרת בטלוויזיה, ועל אחת כמה וכמה אינה נערכת במקומות כמו מוזיאון ההיסטוריה של סנקט פטרבורג, אלא באחד ממשכני הנשיא. יתרה מזו – יחד עם הדוקטרינה הימית חתם הנשיא על "תקנון השירות הימי" – המסמך הבסיסי שעל פיו מתנהלים כל חיי הצי. הדבר נעשה בנוכחותם של מפקד חיל הים ושל שר ההגנה, ואף בהשתתפות חיילי משמר הכבוד במדי ייצוג ימיים.

חשוב גם, כי הנקודות שהודגשו בכלי התקשורת (כגון זו הקשורה לבנייה אפשרית של נושאות מטוסים ולפריסת בסיסי צי בזירות מרוחקות) לא היו קשורות לזירת הים השחור. נוסף לכך שהדוקטרינה כמעט לא הותאמה למצב שנוצר לאחר ה-24 בפברואר 2022, הצגתה הייתה אמורה, ככל הנראה, להסיט את תשומת הלב מההשתתפות של הצי במלחמה זו. כלומר, מדובר באירוע שחשיבותו התקשורתית עולה על זו האסטרטגית.

¹⁸ מה אנחנו יודעים על האבודות של רוסיה במהלך מתקפת הנגד של אוקראינה? ("[Что мы знаем](#)") 16, *BBC News Russian Service*, ([о потерях России в ходе контрнаступления Украины](#)) בספטמבר 2022.

צבי מירקין, חוקר העוסק באסטרטגיה הימית של רוסיה ובהיסטוריה של חיל הים הרוסי. בשנת 2014 לימד קורס "ההיסטוריה של מדיניות החוץ הרוסית" בפקולטה לממשל ומדיניות של המרכז הבינתחומי בהרצלייה. שימש בעבר חוקר במרכז למחקר מדיני של משרד החוץ ומילא תפקידים דיפלומטיים בשגרירויות ישראל ברוסיה ובלטביה. כעת הוא תלמיד מחקר בחוג לציוויליזציות ימיות באוניברסיטת חיפה ועמית מחקר בקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה. מסיים עבודת דוקטורט בנושא "חיל הים ככלי של מדיניות החוץ הסובייטית בעת המלחמה הקרה".